

10. Присоединение к православию // Львовское военное слово. 1914, 30 октября. №29. С. 2.

11. Церковно-общественный вестник. 1914. №41. С.3.

УДК 94(37)+255

Микола Олійник

кандидат історичних наук, доцент

Українська академія друкарства

РЕЛІГІЙНИЙ КУЛЬТ ДИСЦИПЛІНИ В СЕРЕДОВИЩІ ВІЙСЬКОВИХ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ II-III СТОЛІТЬ

Поняття “дисципліна” не зводилося лише до сліпої покори наказам. У цьому слові ми знаходимо корінь *disc-o, -ere*; а це дієслово означає “навчатися”, “вивчати” (Front. Strat. 4.1; Plin. Ep. 10.29-30) [2, 154; 4, 247]. *Disciplina militaris*, цей неписаний кодекс поведінки солдата, накладала на нього проходження військової служби згідно з визначеною схемою, складеною самим імператором. Сакральне начало в розумінні військової місії, а тут – дисципліни, було висхідним пунктом для подальшої розробки військово-правових інститутів, на які в подальшому могла б опиратися саме функціонування військової машини Римської імперії.

Виникнення культу Дисципліни, як правило, пов’язують з правлінням Адріана (117-138). Саме цей імператор, згідно свідчень античних істориків, надзвичайно турбувався про військову дисципліну й надавав особливого значення військовій підготовці та тренуванням (Dio Cass. 69.9.3-4; SHA. Hadr. 10.2-8). Проте, римський ритор Марк Корнелій Фронтон, навпаки, дорікав цьому імператору в послабленні військової дисципліни (Fronto. Princ. hist. Haines II. P. 206) [2, 170]. Можливо, це було пов’язано з тим, що Адріан правив після Траяна, відомого своїми війнами та розширенням кордонів імперії. Відповідно, правонаступник цього імператора-полководця залишався як би в тіні звершень свого попередника, отримуючи своєрідне тавро імператора-пацифіста [8, 24]. Не здійснюючи масштабних завоювань, Адріан приділяв багато уваги боєздатності римського війська, інспектуючи прикордонні частини та беручи особисту участь в тренуваннях військових (Dio Cass. 39.9.1-3) [2, 286]. Доказом появи культу Дисципліни в роки принципату Адріана є велика кількість монет, де дисципліна постає у вигляді божества як *Disciplina Augusta* [1, 252; 2, XXXVIII 39; 8, 24]. Сама участь імператора у вишколі і тренуваннях легіонерів, засвідчена на реверсах золотих (*aureus*) та бронзових (*sestertius*) монет з легендою *DISCIPLINA*

AVG(VSTI) / DISCIPLINA/(A) AVG(VSTI) S(ENATVS) C(ONSVLTO) / DISCIPLINA AVG(VSTI) S(ENATUS) C(ONSULTO). На них зображений Адріан, маршируючий з офіцерами та легіонерами [1, 252; 2, XXXVIII 39]. А це слугує ще одним підтвердженням слів Елія Спартіана про практикування цим імператором маршів на великі відстані (SHA. Hadr. 10.4).

Поява культу Військової Дисципліни як обожествленної абстракції, поряд з іншими божествами (*Honos, Virtus, Pietas* та *Bonus Eventus*), поклоніння яким здавна існувало в Римі, засвідчена нумізматичними та епіграфічними пам'ятками аж до правління Галлієна (253–268) [3, 282; 5, 211].

Завдяки епіграфічним джерелам ми дізнаємося, що цей культ побутував серед вояків військових частин, що дислокувалися лише на території двох провінцій: Британії – поблизу Адріанового валу і в легіонерській фортеці *Deva Victrix* (RIB 990, 1127, 1128, 1723, 1978, 2092; AE 1960. 201; ФУ 1979. 388) та Африки (CIL VIII 9832 = ILS 3809; CIL VIII 10657 = 17585 = ILS I. 3839; CIL VIII 18058 = ILS 3810; AE 1955. 41; AE 1957. 122 = 1973. 629 et AE 1960. 264/?) [3, 282-283; 9, 453]. *Disciplina Augusta* була шанованою не лише в середовищі легіонерів, а й поміж допоміжних військ (*auxilia*). Популяризував цей культ й Септимій Север (193-211), який титулувався як *vindex et conditor romanae disciplinae* – “захисник і засновник римської дисципліни” (CIL VIII 17870 = ILS 446) [7, 159-160]. Появу присвят для Дисципліни лише у Британії та Африці можна тлумачити особливим прагненням Севера до відновлення лояльності війська в тих провінціях, які підтримували Клодія Альбіна (194-197) [6, 62; 7, 160].

Імператор Децій (249-251) носив подібну титулатуру, але вже як “відновитель” – *reparator disciplinae militaris* (CIL III. 12351 = ILS. 8922). Таким чином, зведення вівтарів, присвячених Дисципліні – *ARA DISCIPLINAE*, було досить живучою практикою на теренах прикордоння імперії [2, 172]. Конкретних зображень Дисципліни на вівтарях до нас не дійшло; відомі лише алегоричні типажі на монетах.

Хоча сам культ був запроваджений зверху, факт його побутування примітний з точки зору пропагандованих у війську цінностей [3, 283; 5, 211]. Як влучно підмітив Олександр Махлаюк, “... запровадження даного культу Адріаном аж ніяк не можна вважати випадковістю, оскільки цей імператор, відмовившись від завойовницької політики, висунув на перший план підтримку боєздатності та вишколу війська в умовах миру” [4, 350].

Підсумовуючи, ми можемо дійти до висновку, що поява культу *Disciplina Augusta* в середовищі римської армії не була випадковою. В умовах *Pax Romana*, коли військова політика держави була спрямована на оборону, а не на завоювання, потреба у постійних вишколах була необхідністю – задля підтримки бойового духу та єднання нового божества з солдатським етосом. Була й інша причина. В

силу схильності римлян до обожествлення абстрактних понять, таких як, наприклад, Честь, Звитяга, Благочестя, переведення дисципліни в ранг божества мало на меті домогтися наближення імператора, який також мав божественну сутність, до воїнського стану, до простих вояків – й не лише як головнокомандуючого, а як посередника між священним, сакральним (*Disciplina Augusta*) та земним (вишкіл, тренування, підготовка).

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамзон М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской Империи. [М: Российская академия наук, Институт археологии, 1995. [656 С.
2. Ле Бозк Я. Римская армия эпохи ранней империи. [М: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. [400 С.
3. Махлаюк А. В. Солдаты Римской Империи. Традиции военной службы и воинская ментальность. [СПб: Филологический факультет СПбУ; Издательство «АКРА», 2006. [440 С.
4. Махлаюк А. В., Негин А. Е. Повседневная жизнь римской армии в эпоху империи. [СПб.: ЕВРАЗИЯ 2021. [512 С.
5. Махлаюк А., Негин А. Римские легионы в бою. [М.: ЯУЗА; ЭКСКМО, 2009. [512 С.
6. Idziak M. Ltgion XX Valeria Victrix w Brytanii. [Zabrze: Inforteditions, 2009. [96 S.
7. Jaczynowska M. Religie świata antycznego. [Warszawa: PWN, 1987. [320 s.
8. Posse J. E. M. El Reflejo en las Fuentes de la politica milibar del emperador Adriano // АВ INITIO. №3. 2011. P. 23[43.
9. Stoll O. The Religions of the armies // A Companion to the roman army / Ed. by Paul Erdkamp. Oxford: Blackwell Publishing, 2007. P. 451[476.